

Izabela Pawłowska

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

ORCID: 0000-0003-2532-3730

kancelaria@izabelapawlowska.pl

U progu zmian. Projekt wprowadzenia testamentu audiowizualnego do polskiego porządku prawnego

Wstęp

Postęp technologiczny wymusza na ustawodawcy ciągle dokonywanie nowelizacji obowiązujących przepisów prawnych. Z drugiej strony odnieść można wrażenie, że mamy do czynienia z nadregulacją prawną. W 2023 r. powstało w Polsce blisko 3 tys. aktów prawnych. To jeden z najwyższych wyników w historii¹.

Biorąc po uwagę regulacje prawne dotyczące testamentu w polskim prawie, należy stwierdzić, że przepisy te charakteryzują się względną stałością i niezmiennością. Nie sposób jednak nie zauważyć, że Polacy generalnie nie sporządzają testamentów. W naszym kraju jedynie 9% osób w wieku powyżej 45 roku życia sporządza testament, ponad 40% ankietowanych nigdy nie zastanawiało się nad testamentem, a 23% uważa, że nie ma nic do zaoferowania spadkobiercom².

Każda osoba fizyczna ma zagwarantowane m.in. w Konstytucji RP prawo do nabywania uprawnień majątkowych, wykonywania ich, a także swobodnego dysponowania nimi w obrocie zarówno *inter vivos*, jak i *mortis causa*³. Rozwój gospodarczy powoduje bogacenie się społeczeństwa, co z kolei sprawia, że ludzie coraz częściej zwracają uwagę na kwestie spadkowe i dotyczące dziedziczenia. To prowadzi do konieczności ciągłego doskonalenia prawnych mechanizmów służących do przekazywania majątku między pokoleniami. Dys-

¹ P. Rochowicz, *Produkcja prawa w 2023 r. bliska rekordu. 25 888 stron aktów prawnych*, <https://www.rp.pl/prawo-dla-ciebie/art39643071-produkcja-prawa-w-2023-r-bliska-rekordu-25-888-stron-aktow-prawnych> (data dostępu: 7.06.2024).

² Badanie Research Collective przeprowadzone na zlecenie Fundacji Otwarte Forum we współpracy z kancelarią prawno-podatkową GWW.

³ M. Rzewuski, *Podpis spadkodawcy na testamencie własnoręcznym*, Warszawa 2014, s. 18.

kusja na ten temat staje się coraz bardziej istotna w kontekście zmieniających się warunków społeczno-ekonomicznych⁴.

Kluczowym elementem testamentu jest powołanie przez testatora spadkobiercy, co dzieje się poprzez bezpośrednie wskazanie konkretnej osoby lub określenie sposobu jej indywidualizacji. Co istotne, to testator musi wskazać spadkobiercę, nie może przenieść tego uprawnienia na osobę trzecią⁵.

Testament stanowi sformalizowaną czynność prawną, co jest wyrazem konieczności zweryfikowania jego autentyczności, treści woli testowania oraz relacji między kilkoma testamentami tej samej osoby⁶. Rygoryzm formy wynika głównie z samego charakteru *mortis causa* testamentu oraz z faktu jednostronności tej czynności prawnej. Rozrządzenia testatora aktualizują się, wywołując zamierzone skutki prawne dopiero po jego śmierci, a więc wtedy, kiedy nie ma on możliwości zweryfikowania swojego oświadczenia woli. Z tego względu rygory formalne mają na celu uprawdopodobnienie w jak najwyższym możliwym stopniu faktycznej woli testatora⁷.

Od jakiegoś czasu zarówno w Polsce, jak i w Europie pojawiają się głosy mówiące o unowocześnieniu testowania, otwarciu się na nowe technologie w prawie spadkowym i o skorzystaniu z dobrodziejstw techniki, by legalnie dokonać rozrządzenia swoim majątkiem na wypadek śmierci. Aktualnie dostępne w Polsce formy testamentu nie uwzględniają współczesnego rozwoju technologicznego. Dotychczas prawo spadkowe pozostawało tradycyjne w swej treści i nie otwierało się na innowacje oraz postęp, który nieustannie następuje. Wydaje się, że może to się zmienić z uwagi na propozycje zmian zaprezentowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości, które dotyczą m.in. wprowadzenia do polskiego kodeksu cywilnego testamentu audiowizualnego. Czym zatem miałby być testament audiowizualny według proponowanych nowych rozwiązań prawnych? Czy propozycja zmian stanowi odpowiedź na oczekiwania społeczeństwa? Jakie szanse i zagrożenia upatrywać można we wprowadzeniu testamentu audiowizualnego i wreszcie czy kierunek zmian można uznać za słuszny? Niniejszy artykuł stanowi analizę oraz ocenę proponowanych zmian prawnych w prawie polskim w zakresie wprowadzenia testamentu audiowizualnego do regulacji kodeksowych, także w oparciu o szerszą płaszczyznę i weryfikację zasadności utrzymania zwykłej i szczególnej formy testamentu. Ponadto w artykule odniesiono się do projektów wprowadzenia testamentu audiowizualnego w innych krajach europejskich, a także zweryfikowano polskie orzecznictwo w kontekście testamentu audiowizualnego.

⁴ J. Turłukowski, *Sporządzenie testamentu w praktyce*, Warszawa 2009, s. 11.

⁵ A. Bieranowski, [w:] M. Goettel, A. Bieranowski, P. Bogdalski (red.), *Prawo cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2022, s. 411.

⁶ Ibidem, s. 416.

⁷ M. Rzewuski, op. cit., s. 34.

Formy testamentu

Zgodnie z Kodeksem cywilnym jedynie poprzez testament można rozrządzić swoim majątkiem na wypadek śmierci⁸. Wyróżniamy dwie kategorie testamentów: testamenty zwykłe (art. 949–951k.c.) oraz testamenty szczególne (art. 952–955 k.c.). Testamenty zasadniczo mogą zostać sporządzone w każdym czasie i jeżeli nie zostały odwołane przez testatora, trwale wyznaczają porządek dziedziczenia. W przypadku testamentów szczególnych możliwość ich sporządzenia uzależniona jest od zaistnienia wyjątkowych okoliczności, a ich moc prawna jest czasowo ograniczona⁹. Do testamentów zwykłych należą testamenty: holograficzny, notarialny i allograficzny. Z kolei do testamentów szczególnych zaliczamy testamenty: ustny, podróżny oraz wojskowy¹⁰. Formy testamentu są ściśle regulowane przez prawo, oświadczenie woli testatora nie może być złożone w dowolny sposób, w dowolnej formie¹¹.

Testament holograficzny (inaczej własnoręczny) powinien być napisany w całości przez spadkodawcę pismem ręcznym, zawierać własnoręczny podpis spadkodawcy opatrzony datą. Testament w formie aktu notarialnego sporządzany jest przez notariusza, który ustala wolę testatora i spisuje ją w akcie notarialnym, który następnie podpisuje testator. Notariusz sprawdza też czy testator rozumie treść i znaczenie aktu notarialnego, a także czy spisany testament jest zgodny z jego wolą.

Testament allograficzny polega na tym, że testator oświadcza swoją ostatnią wolę określoneму urzędnikowi, np. wójtowi czy burmistrzowi, przy czym dzieje się to w obecności co najmniej dwóch świadków, następnie oświadczenie ostatniej woli spisywane jest w protokole, który podpisuje spadkodawca, urzędnik oraz świadkowie.

Testament ustny, według aktualnie obowiązujących uregulowań prawnych, może zostać sporządzony wyłącznie w obawie rychłej śmierci spadkodawcy albo jeżeli z uwagi na szczególne okoliczności zachowanie zwykłej formy pisemnej nie jest możliwe lub byłoby bardzo utrudnione. Testament ustny polega na oświadczeniu przez testatora swojej ostatniej woli ustnie przy obecności co najmniej 3 świadków. Następnie konieczne jest stwierdzenie treści testamentu poprzez spisanie jego treści w terminie do roku od dnia jego dokonania lub przez zgodne zeznania świadków złożone przed sądem w terminie 6 miesięcy od śmierci spadkodawcy.

⁸ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 1610 z późn. zm.), dalej jako k.c., art. 941.

⁹ A. Kidyba, E. Niezbecka, *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4: *Spadki*, Warszawa 2015, art. 949.

¹⁰ M. Maciejewska-Szałas, [w:] M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, 2024, Lex. art. 949.

¹¹ S. Wójcik, [w:] J.S. Piątkowski (red.), *System prawa cywilnego*, t. 4: *Prawo spadkowe*, Wrocław 1986, s. 191.

Testament podróżny można sporządzić na polskim statku morskim lub powietrznym przed dowódcą statku lub jego zastępcą poprzez oświadczenie ostatniej woli w obecności dwóch świadków. Testament wojskowy uprawnia przede wszystkim żołnierzy do jego sporządzenia w razie wojny, mobilizacji lub w razie przebywania w niewoli¹².

Zgodnie z projektowanymi zmianami z polskiego porządku prawnego ma zniknąć testament podróżny z uwagi na brak zainteresowania taką formą testamentu, natomiast w zakresie testamentu wojskowego projektodawca proponuje szereg zmian, utrzymując odrębności między testamentem ustnym a wojskowym¹³. Proponowane rozwiązania dotyczące zmian testamentu wojskowego wykraczają poza ramy niniejszego opracowania. Istotne jest podkreślenie faktu utrzymania testamentu wojskowego jako rodzaju testamentu szczególnego. Propozycja usunięcia z k.c. testamentu podróżnego stanowi odpowiedź na podnoszone od lat głosy doktryny; co więcej, regulacja ta pozostaje martwa z uwagi na fakt, że w praktyce nie ma możliwości sporządzenia testamentu ustnego przed np. kapitanem linii lotniczych¹⁴.

Pojawia się pytanie, czy w ogóle zasadne jest utrzymywanie w polskim porządku prawnym zwykłej i szczególnej formy testamentu? Czy szczególna forma testamentu jest konieczna? Wydaje się jednak, że regulacje dotyczące szczególnej formy testamentu potrzebne. Największe znaczenie z form szczególnych testamentu odgrywa testament ustny. Wiele osób podejmuje decyzję o sporządzeniu testamentu dopiero w chwili poczucia realnego zagrożenia utraty życia, dlatego w celu umożliwienia takim osobom sporządzenia testamentu forma szczególna testamentu powinna zostać utrzymana w polskim porządku prawnym. Nie ma wątpliwości, że ustawodawca powinien umożliwić sporządzenie testamentu osobie, która znajduje się w sytuacji nagłej, zagrażającej jednocześnie jej życiu i która nie ma możliwości sporządzenia testamentu w formie zwykłej¹⁵. Ostatecznie katalog form testamentu powinien więc dzielić się, jak dotychczas, na testamenty zwykłe i szczególne. Pozostaje pytanie, czy testament audiowizualny powinien być jedną ze zwykłych, czy szczególnych form testamentu?

¹² A. Bieranowski, [w:] M. Goettel, A. Bieranowski, P. Bogdalski (red.), op. cit., s. 417–418.

¹³ Wykaz prac legislacyjnych i programowych Rady Ministrów, Projekt ustawy o zmianie ustawy Kodeks cywilny oraz ustawy Kodeks postępowania cywilnego, <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy-kodeks-cywilny-oraz-ustawy-kodeks-postepowania-cywilnego> (data dostępu: 9.09.2024).

¹⁴ P. Cybula, *Testament podróżny de lege lata i de lege ferenda (zagadnienia wybrane)*, [w:] P. Stec, M. Załucki (red.), *50 lat kodeksu cywilnego. Perspektywy rekodyfikacji*, Warszawa 2015, s. 397.

¹⁵ W. Borysiak, *Przyszłość testamentów szczególnych w prawie polskim na tle porównawczym*, Warszawa 2021, s. 90–91.

Testament audiowizualny według projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks cywilny oraz ustawy Kodeks postępowania cywilnego

Ministerstwo Sprawiedliwości opracowało projekt ustawy o zmianie Kodeksu cywilnego oraz Kodeksu postępowania cywilnego, w wyniku którego ma dojść do zmian w prawie spadkowym. Najistotniejszą kwestią jest to, że testament audiowizualny ma stanowić jedną ze szczególnych form testamentu, obok testamentu ustnego, podróznego i wojskowego¹⁶. Projekt przewiduje dodanie art. 952 § 1¹ k.c. regulującego nowy sposób sporządzenia testamentu ustnego – testament ustny audiowizualny. Ma być on utrwalony za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk na trwałym nośniku informacji, umożliwiającym ich odtworzenie. Celem jest umożliwienie sporządzenia ostatniej woli jak największej liczbie osób będących w sytuacji zagrożenia życia.

Testament audiowizualny nie będzie jedną ze zwykłych form sporządzenia testamentu, ma być on testamentem szczególnym. Sąd zobligowany będzie do zbadania świadomości i swobody spadkodawcy w chwili składania ostatniej woli. Do utrwalenia ostatniej woli w formie audiowizualnej uprawniony ma być zarówno osobiście sam testator, jak i osoba trzecia. Przez trwały nośnik należy rozumieć materiał lub narzędzie umożliwiające przechowywanie informacji, w sposób umożliwiający dostęp do informacji w przyszłości przez czas odpowiedni do celów, jakim te informacje służą i które pozwalają na odtworzenie przechowywanych informacji w niezmienionej postaci (art. 2 ustawy o prawach konsumenta)¹⁷. Co do zasady trwałym nośnikiem w szerokim znaczeniu może być każdy materiał lub urządzenie, które umożliwia przekazanie odbiorcy konkretnych informacji, w szczególności: pamięć USB, płyty CD i DVD, karty pamięci lub dyski twarde komputerów, a także poczta elektroniczna¹⁸. Do obligatoryjnych elementów ostatniej woli utrwalonej na trwałym nośniku należeć będzie podanie przez testatora daty i miejsca sporządzenia testamentu. Projekt nie przewiduje wymogu obecności świadków podczas utrwalania ostatniej woli w formie testamentu audiowizualnego. Obowiązek dostarczenia nośnika z nagrany testamentem audiowizualnym spoczywać będzie na każdym, kto ma do niego dostęp w wyznaczonym terminie, tj. miesiąca od jego sporządzenia lub 3 miesiące od chwili otwarcia spadku, tj. śmierci spadkodawcy. Sąd następnie sporządzi protokół z odtworzenia testamentu

¹⁶ J. Korgul, K. Zaboronek, *Testament audiowizualny. Rewolucyjna zmiana czy zagrożenie dla ostatniej woli testatora?*, <https://www.prawo.pl/prawo/testament-audiowizualny-szanse-i-za-grozenia,527054.html> (data dostępu: 29.05.2024).

¹⁷ Ustawa z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 2759 z późn. zm.).

¹⁸ J.M. Szczygieł, *Trwały nośnik w obrocie konsumenckim*, „Internetowy Kwartalnik Anty-monopolowy i Regulacyjny” 2017, nr 3(6), s. 23, DOI: 10.7172/2299-5749.IKAR.3.6.2.

audiowizualnego, zgodnie z dotychczasowymi uregulowaniami prawnymi dotyczącymi protokołu otwarcia i ogłoszenia testamentu. Na sądzie będzie ciążył również obowiązek przechowywania nośnika z testamentem audiowizualnym w szafie pancerniej zlokalizowanej w sądzie.

Umieszczenie testamentu audiowizualnego wśród testamentów szczególnych oznacza, że jego sporządzenie będzie uwarunkowane wystąpieniem przesłanki w postaci zaistnienia szczególnych i nagłych okoliczności, uzasadniających obawę rychłej śmierci spadkodawcy, a zachowanie zwykłej formy testamentu będzie niemożliwe lub nadmiernie utrudnione. Zmiana przepisów zakłada bowiem również zmianę w zakresie samego testamentu ustnego, polegającą na tym, że spadkodawca będzie mógł oświadczyć ostatnią wolę ustnie przy jednoczesnej obecności co najmniej 3 świadków, jeżeli wskutek szczególnych i nagłych okoliczności, uzasadniających obawę rychłej śmierci spadkodawcy, zachowanie zwykłej formy testamentu będzie niemożliwe lub nadmiernie utrudnione. Przesłanki sporządzenia testamentu ustnego zostały więc sformułowane w sposób bardziej rygorystyczny niż dotychczas. Do sporządzenia testamentu ustnego nie wystarczy według propozycji projektodawcy samo istnienie samej obawy rychłej śmierci spadkodawcy czy samo istnienie szczególnych okoliczności, wskutek których zachowanie zwykłej formy testamentu jest niemożliwe lub bardzo utrudnione. Proponowane rozwiązanie prowadzi do połączenia tych przesłanek, tj. obawa rychłej śmierci i szczególne okoliczności, które uniemożliwiają lub znacząco utrudniają zachowanie zwykłej formy pisemnej, a ponadto te szczególne okoliczności będą musiały wystąpić nagle¹⁹.

Tym samym przesłanki sporządzenia szczególnego testamentu – testamentu ustnego, a jednocześnie testamentu ustnego w formie audiowizualnej, sprowadzono w istocie do jednej przesłanki w miejsce aktualnie obowiązujących dwóch przesłanek dopuszczalności sporządzenia testamentu ustnego. W projekcie dokonano zmiany przesłanek gwarantujących skuteczność sporządzenia testamentu ustnego i sposobów stwierdzenia jego treści, przede wszystkim z uwagi na fakt, że testament ustny powoduje w praktyce najwięcej problemów dowodowych i jest on najczęściej fałszowanym testamentem.

Według założeń projektodawcy testament audiowizualny miałby być sporządzany przy pomocy urządzenia rejestrującego zarówno dźwięk, jak i obraz²⁰, co za tym idzie powstaje pytanie, czy samo nagranie audio (bez obrazu) będzie mogło zostać zakwalifikowane jako testament audiowizualny. Czy nagranie na dyktafon swojej ostatniej woli spełni przesłanki zakwalifikowania jej jako testamentu? Wydaje się, że ze względu na użycie przez projektodawcę spójnika „i” samo nagranie na urządzeniu rejestrującym dźwięk (np. dyktafon) nie spełni tej funkcji. Nasuwa się zatem kolejne pytanie: co w przypadku, gdy

¹⁹ Wykaz prac legislacyjnych...

²⁰ Ibidem.

nagranie zostanie utrwalone przy pomocy urządzenia rejestrującego dźwięk i obraz, np. smartfona, ale podczas nagrania nie będzie widoczny spadkodawca, a jedynie utrwalony zostanie jego głos? Wydaje się, że to będzie kwestia rozstrzygnięcia każdego przypadku indywidualnie, przy zachowaniu głównych zasad prawa spadkowego, tj. m.in. prymatu woli spadkodawcy oraz zasady *favor testamenti*.

Kolejną kwestią budzącą wątpliwości jest także śmierć testatora w trakcie składania oświadczenia woli stanowiącego rozrządzenie majątkiem na wypadek śmierci. W przypadku gdy testator umrze w trakcie nagrywania swojej ostatniej woli, powstaje pytanie, czy takie nagranie można traktować jako niedokończony testament? Decydować jak zawsze będą okoliczności konkretnej sprawy, ale należy przyjąć, że śmierć testatora w trakcie składania oświadczenia woli będzie co do zasady przesądzać o nieistnieniu testamentu, gdyż przed ujawnieniem ostatniej woli testament nie powstaje. Inaczej jeśli to, co zdążył powiedzieć testator, wystarczy do uznania, że do sporządzenia testamentu jednak doszło²¹.

Zakwalifikowanie testamentu audiowizualnego jako testamentu szczególnego implikuje to, że nagranie przedstawiające ostatnią wolę testatora, oprócz kwestii oczywistych, jak autentyczność postaci oraz głosu, służyć będzie zbadaniu okoliczności jego powstania, a zatem czy zaistniały przesłanki szczególne, które umożliwiają sporządzenie testamentu audiowizualnego²², tj. według projektu ustawy nowelizującej: obawa rychłej śmierci i brak możliwości sporządzenia testamentu w zwykłej formie.

Testament audiowizualny jako jedna z form rozrządzeń na wypadek śmierci mógłby wpłynąć na to, że testament stałby się jeszcze bardziej osobistą czynnością. Z jednej strony pozwalałby szerzej uzasadnić konkretne rozrządzenia majątkiem testatora, z drugiej stanowiłby osobiste pożegnanie z bliskimi²³. Wydaje się, że łatwiej byłoby też ocenić zdolność testowania samego testatora, analizując jego zachowanie utrwalone na nagraniu. Nadrzędnym celem zmian powinno być zachowanie swobody testowania jednocześnie z zapewnieniem pewności obrotu prawnego²⁴. Czy testament audiowizualny w kształcie proponowanym przez Ministerstwo Sprawiedliwości jest w stanie odpowiedzieć na to zapotrzebowanie?

²¹ M. Załucki, *Videotestament. Prawo spadkowe wobec nowych technologii*, Warszawa 2018, s. 142.

²² *Ibidem*, s. 140.

²³ *Ibidem*, s. 114.

²⁴ *Ibidem*, s. 112.

Testament audiowizualny – testamentem zwykłym?

Obecnie 97,3% gospodarstw domowych w Polsce ma na wyposażeniu telefon komórkowy²⁵. Oznacza to, że urządzenia rejestrujące dźwięk i obraz są powszechnie dostępne, zarówno dla testatorów, spadkobierców, jak i organów rozstrzygających sprawy spadkowe. Nagranie audiowizualne jest więc łatwe do wykonania, a także do przedstawienia innym²⁶. Biorąc pod uwagę łatwość i powszechność sporządzenia testamentu w postaci audiowizualnej, a także łatwość jego odtworzenia i przechowywania, dodatkowo możliwość zbadania *animus testandi* oraz zdolności testowania, dodając do tego możliwość rejestracji w NORT lub innym systemie, wydaje się, że pożądanym społecznie byłoby umożliwienie sporządzenia testamentu audiowizualnego jako jednej ze zwykłych form testamentu²⁷, tj. takiej, która nie wymaga dla swej ważności wystąpienia szczególnych ściśle określonych okoliczności.

W celu zapewnienia większego stopnia ochrony zasadne byłoby uregulowanie wymogów, które musiałyby spełniać taki testament, by być uznany za ważny, jednak wymogami tymi nie powinny być okoliczności dotyczące obawy rychłej śmierci. Wystarczającymi wymogami mogłyby być np. nagranie ostatniej woli w obecności co najmniej 2 świadków spełniających kryteria wskazane w art. 956–958 k.c. lub wskazanie, że do ważności testamentu audiowizualnego wymagane jest jego nagranie w wyznaczonym miejscu, np. w udostępnianym pokoju w urzędzie gminy.

***Favor testamenti* w wypadku testamentu audiowizualnego**

W sytuacji gdy sformułowania testamentu nie są jasne ani precyzyjne, konieczna jest jego interpretacja w sposób prowadzący do jak najpełniejszego ustalenia i urzeczywistnienia woli zmarłego (*interpretatio in favorem testamenti*). Aby to zrobić, badane są wszelkie pozostające w związku z treścią testamentu okoliczności, które umożliwiają usunięcie niejasności zawartych w treści testamentu, o ile tylko nie prowadzą one do uzupełnienia lub modyfikacji woli testatora²⁸. W przypadku gdy wykładnia prowadzi do kilku odmiennych wersji znaczeniowych rozrządzeń spadkodawcy, należy prowadzić ją *in favorem testamenti*, czyli dążyć do utrzymania rozrządzeń w mocy przy

²⁵ Badanie Założycielskiego Krajowego Instytutu Mediów, <https://www.gov.pl/attachment/f3074cc1-be80-4e9d-96b1-5b99b59247ad> (data dostępu: 31.05.2024).

²⁶ M. Załucki, op. cit., s. 118–119.

²⁷ Ibidem, s. 42.

²⁸ Postanowienie SN z 5 października 2021 r., sygn. akt I CSK 371/21, Lex nr 3517576.

jednoczesnym nadaniu im rozsądnej treści²⁹. Główną zaletą nagrania testamentu jest możliwość odtworzenia i przedstawienia przebiegu całej czynności testowania, przeanalizowania zachowania testatora, zweryfikowania okoliczności testowania, przeczytanie emocji testatora na podstawie jego ekspresji i mowy ciała³⁰. Co o wiele bardziej jest w stanie realizować główny cel prawa spadkowego, a mianowicie *favor testamenti* niż tradycyjny testament własnoręczny. Nagranie testamentu audiowizualnego może też stanowić dowód świadomego powzięcia ostatniej woli dokładnie takiej treści, jaka została ujęta na nagraniu³¹, co przy testamencie własnoręcznym nie jest już tak prostą kwestią i wymaga szerokiego postępowania dowodowego. Nagranie pozwoli też zdecydowanie łatwiej i pewniej określić stan psychiczny testatora oraz jego zdolność do rozumienia swojego postępowania³². Zasada *favor testamenti* stanowi jedną z kluczowych zasad prawa cywilnego, pozwalającą w prawie spadkowym na utrzymanie woli testatora. Zasada ta ma na celu przede wszystkim możliwie jak najpełniejsze urzeczywistnienie woli spadkodawcy, co czasem nawet może usprawiedliwiać odstąpienie danej formy testamentu od form wymaganych. *Favor testamenti* oparty jest na założeniu, że ostatnia wola spadkodawcy winna być uszanowana zawsze wtedy, kiedy tylko jest to możliwe³³. Nie wolno tracić jednak z pola widzenia kwestii, że zakres zastosowania opisywanej zasady jest sporny – według jednej koncepcji dopuszczalne jest tylko wąskie jego stosowanie, ograniczone wyłącznie do samej treści testamentu i jego wykładni³⁴; z drugiej strony wskazuje się na szeroką interpretację tej zasady polegającą na stosowaniu jej w stosunku do wszystkich norm prawa spadkowego, nawet także tych dotyczących formy testamentu³⁵.

***Animus testandi* w wypadku testamentu audiowizualnego**

Aby oświadczenie woli mogło być uznane za testament, musi z niego wynikać jednoznacznie wola testowania (*animus testandi*). Testator musi obej-

²⁹ A. Sylwestrzak, [w:] M. Balwicka-Szczyrba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, 2024, Lex, art. 948

³⁰ M. Załucki, op. cit., s. 143.

³¹ Ibidem.

³² A. Pabin, *Testament jako akt sformalizowany – uwagi w sprawie przyszłego kształtu regulacji dotyczących formy rozrządzeń testamentowych*, „Studia Prawnicze” 2016, nr 1, s. 122.

³³ Zob. M. Perka, *Zasada favor testamenti w prawie spadkowym*, „Palestra” 2017, nr 5, s. 63–99.

³⁴ Zob. postanowienia SN z 16 listopada 1999 r., sygn. akt II CKN 537/98, Lex nr 1216190 i z 16 grudnia 1997 r., sygn. akt III CKN 310/97, OSNC 1998, Nr 7–8, poz. 115; W. Robaczyński, *Przegląd orzecznictwa z zakresu prawa cywilnego materialnego za II półrocze 1998 r.*, „Przegląd Sądowy” 2000, nr 4, s. 89.

³⁵ Zob. M. Perka, op. cit.

mować swoją świadomością fakt regulowania losów majątku na czas po swojej śmierci³⁶. Interpretacja testamentu może dotyczyć tylko jego treści. Zabiegiem poprzedzającym jej wykładanie musi być zawsze ustalenie, że oświadczenie woli złożone przez spadkodawcę jest testamentem. Wola testowania powinna wynikać z treści ocenianego dokumentu lub z okoliczności towarzyszących jego sporządzeniu. W razie zakwestionowania woli testowania do sądu należy przede wszystkim ocena przedstawionego mu pisma, jego formy i treści i na tej podstawie sąd ustala, czy wynika z niego wola testowania³⁷.

Z jednej strony nagranie audiowizualne pozwala lepiej poznać zamiar testatora oraz zinterpretować jego ostatnią wolę, a z drugiej strony powszechność nagrywania każdego dnia różnych filmów stwarza potencjalne zagrożenie dla oceny zamiaru osoby nagranej na filmie. Czy jej zamiarem było faktycznie sporządzenie testamentu, czy może jednak stanowiło jakąś formę dowcipu, żartu? Czy ta powszechność nagrań nie będzie stanowiła jednak wady z uwagi na utratę szczególnej wagi treści tego konkretnego nagrania, mające stanowić odzwierciedlenie ostatniej woli?³⁸

Zagrożenia związane z wprowadzeniem testamentu audiowizualnego

Biorąc pod uwagę szereg zalet testamentu audiowizualnego, stajemy przed pytaniem, dlaczego polski projektodawca zamierza wprowadzić testament audiowizualny jako formę testamentu szczególnego, a nie zwykłego, co mogłoby zmienić oblicze współczesnego prawa spadkowego? Na tę chwilę jest jeden główny argument polskiego projektodawcy, który przesądził o tym, że testament audiowizualny, jeśli zostanie wprowadzony do polskiego porządku prawnego, to jedynie jako forma szczególna testamentu, a mianowicie ryzyko sfalszowania, np. za pomocą sztucznej inteligencji³⁹. Czy ten jeden argument, choć oczywiście istotny, powinien jednak przesądzać o tak ważnej kwestii, jaką jest forma testamentu audiowizualnego? Dostrzec można tutaj pewien dysonans, ponieważ sam pomysł wprowadzenia testamentu audiowizualnego ma swoje źródło w rozwoju technologicznym i ogólnym postępie i ten sam rozwój technologiczny hamuje pełne skorzystanie z dobrodziejstw takiej nowoczesnej formy testamentu.

³⁶ Postanowienie SO w Łodzi z 28 maja 2015 r., sygn. akt III Ca 258/15, Lex nr 2126673.

³⁷ J. Wierciński, *Uwagi o zamiarze testowania (animus testandi)*, „Przeгляд Sądowy” 2012, nr 7–8, s. 135.

³⁸ J. Rudnicki, *Rzymski wzorzec w prawie spadkowym oraz plusy i minusy wideotestamentu*, „Forum Prawnicze” 2020, s. 94, DOI: 10.32082/fp.v0i4(60).329.

³⁹ Wykaz prac legislacyjnych...

Nie ma wątpliwości, że rozwój sztucznej inteligencji wpływa na coraz więcej dziedzin naszego życia, również na postępowanie dowodowe w sprawach sądowych. Ale tak jak postęp sprawia, że rośnie ryzyko, którego wcześniej nie było, tak samo daje również dać narzędzia, by to ryzyko minimalizować lub eliminować. Za pomocą sztucznej inteligencji można tworzyć fake newsy, nie ma więc problemu stworzyć fałszywe nagranie przedstawiające testament audiowizualny, ale jednocześnie sztuczna inteligencja powinna być w stanie zweryfikować, jakie treści zostały wytworzone przy jej zastosowaniu, a tym samym ocenić prawdziwość treści czy nagrań⁴⁰.

Najpopularniejszy w Polsce testament holograficzny nie jest przecież pozbawiony ryzyk i wad, a jednak stanowi zwykłą formę testamentu, co oznacza, że nie muszą zaistnieć żadne specjalne okoliczności uznające jego ważność. Przy testamencie własnoręcznym mogą pojawić się wątpliwości dotyczące np. określenia intencji testatora, a także wpływu osób trzecich na jego sporządzenie⁴¹. Podobnie podrobienie pisma jest takim ryzykiem dla testamentu holograficznego. W związku z tym ryzyko sfałszowania treści ostatniej woli testatora jest na tym samym, jeśli nie mniejszym poziomie, co w przypadku testamentu w zwykłej formie. Nie ma więc powodu, by tylko z tego powodu ograniczać testament audiowizualny wyłącznie do formy szczególnej. Co więcej, testament własnoręczny może być łatwo ukryty czy zniszczony, podczas gdy nagranie może zostać np. wysłane jako załącznik wiadomości e-mail czy umieszczone w chmurze i jego usunięcie nie będzie tak łatwe. Zapis cyfrowy jest trwalszy, nie jest narażony na tak dużą ingerencję czynników zewnętrznych jak testament w formie audiowizualnej⁴².

Polskie orzecznictwo w kontekście testamentu audiowizualnego

W polskim orzecznictwie warto zwrócić uwagę na orzeczenie Sądu Najwyższego, które co prawda nie dotyczy powołania do spadku w formie audiowizualnej, gdyż zgodnie z definicją *Słownika języka polskiego PWN* audiowizualny oznacza „odnoszący się do urządzeń i metod operujących dźwiękiem i obrazem”⁴³, jednak powołanie do spadku nastąpiło w formie wizualnej, a konkretnie testator w testamencie powołał do dziedziczenia „przyjaciół (męż-

⁴⁰ *Oślepieni deepfake'ami. Jak sprawdzić, czy to AI stworzyło obraz?*, https://demagog.org.pl/analizy_i_raporty/oslepieni-deepfakeami-jak-sprawdzic-czy-to-ai-stworzylo-obraz/ (data dostępu: 13.06.2024).

⁴¹ A. Formicka, *Zastosowanie nowoczesnych technologii w testowaniu na przykładzie videotestamentu*, „Prawo Mediów Elektronicznych” 2019, nr 2, s. 5.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Słownik języka polskiego PWN*, hasło: audiowizualny, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/audiowizualny.html> (data dostępu: 23.05.2024).

czynn ze mojego zdjęcia)”, ale żadnego zdjęcia do testamentu nie załączył⁴⁴. Natomiast w rzeczach osobistych spadkodawcy znaleziono kserokopię kolażu 9 zdjęć przedstawiających 11 mężczyzn i na tej podstawie ustalono potencjalny krąg spadkobierców. Sąd Najwyższy uznał w przedmiotowej sprawie, że czym innym jest powołanie do spadku w sytuacji, gdy spadkodawca miał na względzie konkretną osobę, a czym innym jest brak podjęcia skonkretyzowanej decyzji w tym względzie. Wobec tego skoro spadkodawca miał pełną świadomość co do osób, które chce powołać do spadku, to należy przyjąć, że przy określeniu kręgu osób mających dziedziczyć nie należy kierować się pełnym rezultatem, ale przede wszystkim należy brać pod uwagę racjonalność. Sytuacja, w której spadkodawca nie sprecyzował konkretnego zdjęcia ani konkretnych mężczyzn (przyjaciół), nie przekreśla skuteczności powołania do spadku konkretnych osób. Należy wskazać, że ewentualne nieścisłości można skonkretyzować za pomocą innych, dodatkowych okoliczności, jak np. zeznania przyjaciół, nawet tych powołanych do spadku. Testament należy tak tłumaczyć, ażeby zapewnić możliwie najpełniejsze urzeczywistnienie woli spadkodawcy, a gdy może być tłumaczony rozmaicie, należy przyjąć taką wykładnię, która pozwala utrzymać rozrządzenia spadkodawcy w mocy i nadać im rozsądną treść.

Testament audiowizualny w innych porządkach prawnych

Do tej pory żaden z europejskich krajów nie wprowadził do swojego porządku prawnego oficjalnego testamentu audiowizualnego. Jedną z ciekawszych propozycji jaka pojawiła się w zakresie uregulowania testamentów audiowizualnych w krajach europejskich była propozycja zmian w prawie szwajcarskim (*Audiovisuelles Nottestament*). Pierwotny projekt nowelizacji szwajcarskiego kodeksu cywilnego przewidywał wprowadzenie testamentu audiowizualnego jako jednej z form testamentu szczególnego. Sporządzenie testamentu audiowizualnego miało być możliwe w przypadku, gdy testator nie mógł sporządzić testamentu w innej formie wskutek nadzwyczajnych okoliczności zewnętrznych, np. w postaci bezpośredniego zagrożenia śmiercią, epidemii lub wojny. Testament ten nie miał wymagać obecności świadków, na nagraniu miały zostać wskazane szczególne okoliczności uzasadniające sporządzenie takiego testamentu oraz ewentualna data sporządzenia testamentu. Ważność testamentu miała wynosić tylko 14 dni od dnia, w którym spadkodawca mógłby skorzystać z innej formy testamentu. Ostatecznie propozycja przyjęcia do szwajcarskiego porządku prawnego testamentu audiowizualnego nie została uchwalona.

⁴⁴ Uchwała SN z 26 lutego 2021 r., sygn. akt III CZP 24/20, OSNC 2021, Nr 9, poz. 59.

Argumentami, które przeważały za niewprowadzeniem testamentu audiowizualnego do szwajcarskiego porządku prawnego, były m.in. wzrost liczby sporządzanych testamentów szczególnych, a co za tym idzie – wzrost nakładu pracy sądów w tym zakresie, ryzyko fałszowania oraz wywierania wpływu na testatora, a także zbyt ogólne wskazanie przesłanek umożliwiających sporządzenie takiego testamentu⁴⁵. Podczas dyskusji nad wprowadzeniem testamentu audiowizualnego wskazywano na wprowadzenie konieczności sporządzenia testamentu audiowizualnego w obecności świadków. Sugerowano też, aby do osób, które otrzymałyby od testatora nagranie testamentu i zobowiązane byłyby niezwłocznie poinformować o tym sąd spadku, stosować przepisy o świadkach testamentu, co np. uniemożliwiałoby im oraz osobom najbliższym nabyć na podstawie takiego testamentu jakichkolwiek korzyści⁴⁶. W innych krajach europejskich prace nad testamentem audiowizualnym nie zabrnęły tak daleko jak w Szwajcarii. Być może to Polska będzie pierwszym krajem w Europie, który wprowadzi testament audiowizualny do porządku prawnego.

Podsumowanie

Podsumowaniem niniejszego artykułu jest rozważenie samego celu wprowadzenia testamentu audiowizualnego do polskiego porządku prawnego. Według polskiego projektodawcy celem jest umożliwienie testowania jak największej liczbie osób będących w sytuacji zagrożenia życia, ułatwienie dokonania rozrządzenia majątkiem na wypadek śmierci⁴⁷. Ciekawe spojrzenie na kwestię testowania zaprezentował Jan Rudnicki, który podał w wątpliwość tezę jakoby sporządzanie testamentów w ogóle było korzystne społecznie. Przyczyną sporządzenia testamentu jest zasadniczo uniknięcie dziedziczenia ustawowego, a więc modyfikacja porządku dziedziczenia przewidzianego ustawą. To z kolei powoduje często konflikty rodzinne i około rodzinne, ingeruje w naturalne więzi członków najbliższej rodziny, generuje postępowania sądowe, ze skomplikowanymi procedurami dowodowymi, wpływa na ekonomię postępowań spadkowych⁴⁸.

Sprawa nie jest tak prosta. Często to właśnie brak sporządzenia testamentu powoduje konflikty rodzinne, gdzie okazuje się, że prawo do spadku przypada w tej samej proporcji córce, która opuściła lata temu ojca i nie inte-

⁴⁵ W. Borysiak, op. cit., s. 80–82.

⁴⁶ Raport: Änderung des Zivilgesetzbuches (Erbrecht) – Rapport: Bundesamt für Justiz BJ. Direktionsbereich Privatrecht. 10 Mai 2017. Änderung des Zivilgesetzbuches (Erbrecht). Bericht über das Ergebnis des Vernehmlassungsverfahrens [Raport z 10 maja 2017 r. Federalnego Urzędu Sprawiedliwości. Resort Prawa Prywatnego. Zmiana kodeksu cywilnego (prawo spadkowe). Raport z rezultatu procesu konsultacji].

⁴⁷ Wykaz prac legislacyjnych...

⁴⁸ J. Rudnicki, op. cit., s. 95.

resowała się nim, oraz córce, które ostatnie lata poświęciła na opiekę nad chorym, umierającym ojcem, często kosztem swojej rodziny czy kariery zawodowej. Prawo do sporządzenia testamentu daje testatorowi możliwość swobodnego rozdysonowania swoim majątkiem, według własnej decyzji, zgodnie z subiektywnym postrzeganiem sprawiedliwości według testatora. Treść testamentu jest ostatnim przejawem uczuć i stosunku do spadkobierców, wyrazem troski o tych, którzy na to najbardziej zdaniem testatora zasługują. Dlatego tak ważna jest zasada *favor testamenti* oraz swoboda testowania, która kieruje się podstawową wartością, jaką jest zachowanie ostatniej woli zmarłego spadkodawcy.

Każdy ma prawo decydowania o swoim majątku, dlatego dziedziczenie testamentowe powinno być pożądane przez ustawodawcę, a ułatwianie sporządzenia ostatniej woli, niewątpliwie przyczyni się do zwiększenia popularności sporządzania testamentów. Z tego względu wydaje się, że testament audiowizualny powinien wejść do polskiego porządku prawnego, pytanie tylko czy jednak ma być jednym ze sposobów sporządzenia testamentu w formie zwykłej, a nie szczególnej, gdyż tylko forma zwykła przyczyni się w istotnym zakresie do szerszego sporządzania testamentów w społeczeństwie, co jest mimo wszystko zjawiskiem pożądanym zarówno przez ustawodawcę, jak i samo społeczeństwo. Wydaje się również, że pożądanym społecznie jest zachowanie podziału na kategorię testamentów zwykłych i szczególnych. Biorąc pod uwagę wszelkie wady i zalety testamentu audiowizualnego, czy faktycznie jedynie szczególne i nagłe okoliczności, uzasadniające obawę rychłej śmierci spadkodawcy, powinny stanowić o możliwości ze skorzystania z testamentu audiowizualnego? Utrzymanie podziału na testamenty zwykłe i szczególne jest słuszne, ale biorąc pod uwagę testament audiowizualny, jego miejsce powinno znaleźć się w części k.c. dotyczącej testamentów zwykłych. Przesłanki testamentu w formie szczególnej wydają się zbyt radykalne w stosunku do testamentu audiowizualnego. Sporządzenie testamentu w formie nagrania wydaje się naturalną czynnością z uwagi na powszechność posiadania i posługiwania się telefonem przez społeczeństwo. Nie wydaje się, więc konieczne obwarowywanie możliwości sporządzenia testamentu przy pomocy urządzenia rejestrującego dźwięk i obraz przesłanką wystąpienia szczególnych i nagłych okoliczności uzasadniających obawę rychłej śmierci. Z tego względu kierunek zmian należy uznać za słuszny i zgodny z duchem postępu, jednak sama realizacja tych zmian, a w szczególności zakwalifikowanie testamentu audiowizualnego do kategorii testamentów szczególnych może nie spełniać oczekiwań związanych z „modernizacją” prawa spadkowego.

Wykaz literatury

- Balwicka-Szczyrba M. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, 2024, Lex.
- Balwicka-Szczyrba M., Sylwestrzak A. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, 2024, Lex.
- Borysiak W., *Przyszłość testamentów szczególnych w prawie polskim na tle porównawczym*, Wyd. Inst. Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2021.
- Cybula P., *Testament podróżny de lege lata i de lege ferenda (zagadnienia wybrane)*, [w:] P. Stec, M. Załucki (red.), *50 lat kodeksu cywilnego. Perspektywy rekodyfikacji*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Goettel M., Bieranowski A., Bogdalski P. (red.), *Prawo cywilne. Zarys wykładu*, Wolters Kluwer, Warszawa 2022.
- Formicka A., *Zastosowanie nowoczesnych technologii w testowaniu na przykładzie videotestamentu*, „Prawo Mediów Elektronicznych” 2019, nr 2.
- Kidyba A., Niezbecka E., *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4: *Spadki*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Korgul J., Zaboronek K., *Testament audiowizualny: Rewolucyjna zmiana czy zagrożenie dla ostatniej woli testatora?*, <https://www.prawo.pl/prawo/testament-audiowizualny-szansy-i-zagrozenia,527054.html>.
- Pabin A., *Testament jako akt sformalizowany – uwagi w sprawie przyszłego kształtu regulacji dotyczących formy rozrządzeń testamentowych*, „Studia Prawnicze” 2016, nr 1.
- Perka M., *Zasada favor testamenti w prawie spadkowym*, „Palestra” 2017, nr 5.
- Piątkowski J.S. (red.), *System prawa cywilnego*, t. 4: *Prawo spadkowe*, Ossolineum, Wrocław 1986.
- Rochowicz P., *Produkcja prawa w 2023 r. bliska rekordu. 25 888 stron aktów prawnych*, <https://www.rp.pl/prawo-dla-ciebie/art39643071-produkcja-prawa-w-2023-r-bliska-rekordu-25-888-stron-aktow-prawnych>.
- Rudnicki J., *Rzymski wzorzec w prawie spadkowym oraz plusy i minusy videotestamentu*, „Forum Prawnicze” 2020, DOI: 10.32082/fp.v0i4(60).329.
- Rzewuski M., *Podpis spadkodawcy na testamencie własnoręcznym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
- Szczygieł J.M., *Trwały nośnik w obrocie konsumenckim*, „Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny” 2017, nr 3(6), DOI: 10.7172/2299-5749.IKAR.3.6.2.
- Turlukowski J., *Sporządzenie testamentu w praktyce*, LexisNexis, Warszawa 2009.
- Wierciński J., *Uwagi o zamiarze testowania (animus testandi)*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 7–8.
- Załucki M., *Videotestament. Prawo spadkowe wobec nowych technologii*, C.H. Beck, Warszawa 2018.

Summary

On the threshold of change. A project to introduce an audiovisual will into the Polish legal system

Keywords: civil law, testament, form of a will, audiovisual will.

Technological progress affects many areas of life. It also has an impact on legal regulations that do not keep up with changes. In many areas of life, there is also a visible tendency to facilitate certain activities and formalities. The Polish originator of the project proposes the implementation of a certain novelty into the legal system, which has been talked about for many years, both in Poland and abroad. So far, no European country has introduced an official audiovisual will into its legal system, but this is about to change thanks to the proposal of the Polish Ministry of Justice. The aim of this article is to analyze the proposal of the Polish project initiator regarding the introduction of an audiovisual will. The author will verify the direction of changes in the context of other possibilities, primarily in the form of an audiovisual will. Issues related to the potential risk of changing the law in this area will be discussed, as well as the benefits that the proposed change may bring and the benefits that the proposed change will not bring due to the shape of the proposed solutions. The author will attempt to assess the changes in Polish inheritance law in the context of audiovisual wills and verify the purpose of the future amendment.